

การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนโดยกระบวนการ
โรงเรียนชุมชนการพัฒนาชาวเขาเชิงอนุรักษ์

โดย

นายธีระวุฒิ อรุณเวช

ขอประเมินเพื่อแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง
นักวิจัยสังคมศาสตร์ 9 ชช. ด้านวิจัยชาวเขา
ตำแหน่งเลขที่ 25

กรมประชาสงเคราะห์

กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

7
12.05.6
1649ก
2544

ห้องสมุดกลางแรงงาน
และสวัสดิการสังคม
05717
การสร้างความเข้มแข็งให้

โครงการโรงเรียนชาวนาพัฒนาชาวเขาเชิงอนุรักษ์ เป็นนวัตกรรม เพื่อกระตุ้นกระบวนการพัฒนาโดยชุมชนระดับจังหวัดภายใต้ความรับผิดชอบของ กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ให้เกิดสัมฤทธิ์ผลให้ดีขึ้น โดยเน้นบทบาทการมีส่วนร่วมของชาวบ้านตั้งแต่กระบวนการคิด การวางแผน การปฏิบัติและการประเมินผล ซึ่งเป็นผลให้เกิดความเข้มแข็งทางปัญญาของชาวบ้าน มีการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

เนื่องจากโครงการดังกล่าวเป็นเรื่องที่ริเริ่มขึ้นมาใหม่และได้มีการปฏิบัติ เพียงในบางพื้นที่ ในระยะเวลาที่ผ่านมา 1 ปี กองสงเคราะห์ชาวเขาได้ส่งสม ประสพการณ์ไว้อย่างมากมาย ดังนั้นจึงน่าจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่เกี่ยวข้องที่จะ ได้รับทราบข้อมูลทั้งในแง่ของแนวความคิด ทฤษฎี รูปแบบ วิธีการดำเนินงาน ตลอดจนผลการดำเนินงาน และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชน ดังนั้นข้าพเจ้าจึงได้ ดำเนินการศึกษาวิจัยเรื่องการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนด้วยกระบวนการโรงเรียน ชาวบ้าน และจัดทำเป็นเอกสารฉบับนี้ขึ้นมา ซึ่งข้าพเจ้ามั่นใจว่าจะสามารถใช้เป็น คู่มือเพื่อทำความเข้าใจเรื่องราวทั้งหมดของโครงการ และเป็นแนวทางพื้นฐานสำหรับ ดำเนินการขยายผลต่อไปในอนาคต

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงต่อท่านปลัดกระทรวงแรงงานและ สวัสดิการสังคม (นายอิระวัชร จันทระประเสริฐ) ในฐานะที่เป็นผู้บังคับบัญชาระดับ สูงสุดและได้ให้คำปรึกษาแนะนำในการศึกษาวิจัย รวมทั้งในฐานะที่เป็นผู้บริหาร ที่มองการณ์ไกลที่ริเริ่มและสั่งการให้มีการขยายผลโครงการโรงเรียนชาวนา การพัฒนาชาวเขาเชิงอนุรักษ์ อีกทั้งท่านหนึ่งที่ได้ให้กำลังใจและข้อเสนอแนะใน การศึกษาวิจัย ซึ่งข้าพเจ้าขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงด้วยเช่นกันคือ นักวิจัยสังคม ศาสตร์ 9 (ชช.) (นายมนินทร ตียายน) หนึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ข้าพเจ้าได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากเจ้าหน้าที่ของกองสงเคราะห์ชาวเขา นักวิชาการสำนักงาน ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบนที่สูง จังหวัดเชียงใหม่ และเจ้าหน้าที่ของ ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาที่เกี่ยวข้องอีกหลายจังหวัด ข้าพเจ้าขอขอบคุณ

๑ 12.05.๕
๒๕๕๓
เลขเรียกหนังสือ..... ๓๕๕๓/๕
เลขทะเบียน..... ๓๗๑๗
วันที่..... ๑๒.๐๕.๕๓

มา ณ ที่นี้ด้วย และที่จะขาดเสียมิได้ก็คือชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการทุกท่านซึ่งถือว่าเป็นตัวจักรสำคัญยิ่งของความสำเร็จและพัฒนาการที่ดีขึ้นของโครงการซึ่งข้าพเจ้าขอขอบพระคุณเป็นอย่างมากเช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ดีการดำเนินงานโรงเรียนชาวบ้านยังอยู่ในระยะเริ่มต้น และเป็นการเริ่มต้นได้ดี สัมฤทธิผลที่แท้จริงของกระบวนการคือผลกระทบที่เกิดจากความรู้ ความเข้าใจ และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเพื่อมุ่งหวังให้ชุมชนเข้มแข็ง และเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนอาจจะยังไม่ปรากฏชัดเจนมากนัก ซึ่งควรจะต้องดำเนินการติดตาม ศึกษาวิจัยต่อไป และข้าพเจ้าหวังว่าผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์อย่างสูงต่อผู้ที่เกี่ยวข้องและสนใจโดยทั่วไป

นายธีระวุฒิ อรุณเวช

เจ้าหน้าที่บริหารงานประชาสัมพันธ์ ๘

ผู้วิจัย

กรกฎาคม 2544

บทคัดย่อ

เรื่อง - การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนด้วยกระบวนการโรงเรียนชาวบ้าน
ผู้ศึกษา - นายธีระวุฒิ อรุณเวช เจ้าหน้าที่บริหารงานประชาสัมพันธ์ 8

การศึกษาวิจัยเรื่อง การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนด้วยกระบวนการโรงเรียนชาวบ้าน มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ เพื่อเป็นการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี รูปแบบ และวิธีการ รวมทั้งผลการดำเนินงานโครงการโรงเรียนชาวบ้าน ตลอดจนผลกระทบที่มีต่อชุมชน โดยเป็นการศึกษาจากกิจกรรมตามแผนงานประจำปี 2543-2544 ของกองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ และเป็นการศึกษาที่ผสมผสานระหว่างการศึกษาด้านเอกสาร การติดตามงานภาคสนาม การสังเกตและการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาพบว่า กิจกรรมในโครงการโรงเรียนชาวบ้านเป็นการปฏิรูปกระบวนการฝึกอบรมชาวเขา ที่เน้นให้เกิดการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนแนวคิด ความรู้และประสบการณ์ ระหว่างชาวบ้านด้วยกันเองภายใต้บรรยากาศของชุมชนบนพื้นที่สูงในลักษณะ "ชาวบ้านสอนชาวบ้าน" ซึ่งจะเป็นการถ่ายโอนบทบาทหน้าที่ไปสู่ชาวบ้านทั้งในด้านการบริหารจัดการ การเป็นวิทยากร การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ส่วนเจ้าหน้าที่มีบทบาทสนับสนุนและอำนวยความสะดวกในกิจกรรมร่วมกับชาวบ้าน รวมทั้งให้คำปรึกษาและข้อเสนอแนะในกรณีจำเป็น โครงการโรงเรียนชาวบ้านมีขั้นตอนการดำเนินงานที่สำคัญ 5 ประการ คือ การจุดประกายความคิด การเตรียมการ การดำเนินการ การประเมินผล และสัมฤทธิ์ผลในหมู่บ้านของโรงเรียน เนื้อหาในหลักสูตรจะประกอบด้วยประสบการณ์โดยตรงของชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของหมู่บ้าน ที่ได้รวบรวมเป็นหมวดหมู่และเป็นจุดเด่นของหมู่บ้าน ซึ่งมีทั้งผลการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ พัฒนาสังคม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประเพณีวัฒนธรรม องค์กรกลุ่ม หรือประเด็นอื่น ๆ ที่ชาวบ้านเห็นสมควร

นอกจากนี้ผลการศึกษายังพบว่า การดำเนินงานโครงการโรงเรียนชาวบ้าน มีความชัดเจนที่จะเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้แสดงศักยภาพของตนเอง

อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะหมู่บ้านที่ได้รับการคัดเลือกเป็นโรงเรียนชาวบ้านแล้ว ยังได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อพัฒนาการของชุมชนที่เด่นชัดใน 3 ประการคือ การพัฒนาองค์กรชุมชนตามธรรมชาติที่ไม่ได้จัดตั้งอย่างเป็นทางการ การพัฒนาองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาของท้องถิ่นให้เป็นรูปธรรมและเกิดความเข้มแข็งทางปัญญา รวมทั้งยังเป็นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชาวเขา ให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ผลกระทบดังกล่าวจะมีผลต่อเนื่องให้ชุมชนเกิดความกระตือรือร้น มีการพัฒนาให้เข้มแข็งและยั่งยืนในที่สุด

กระบวนการของโรงเรียนชาวบ้านจะเป็นแม่แบบให้การพัฒนาชุมชนทั้งบนพื้นที่สูง หรือแม้กระทั่งชุมชนพื้นราบโดยทั่วไป ที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ตามเจตนารมณ์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 รวมทั้งสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปีพุทธศักราช 2540 ที่ให้สิทธิเสรีภาพของปวงชนและบทบาทหน้าที่ที่จะต้องมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพัฒนาท้องถิ่น

สารบัญ

	หน้า
- คำนำ	ก.
- บทคัดย่อ	ค.
- สารบัญตาราง	ช.
- สารบัญแผนภูมิ	ฉ.
- สารบัญภาพ	ญ.
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมา	1
1.2 ความสำคัญของปัญหา	3
1.3 วัตถุประสงค์	6
1.4 ขอบเขตการศึกษา	6
1.5 วิธีการศึกษา	6
1.6 นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ	7
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	8
บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 ยุทธศาสตร์ทางปัญญาของชาติ	9
2.2 สมมุติฐานปัญหาของชนบท	17
2.3 แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยการผลิต เบื้องหลังทฤษฎีการพัฒนา	19
2.4 องค์กรชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน	21
2.5 การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน	25

บทที่ 3 โครงการพัฒนาชาวเขาเชิงอนุรักษ์	
3.1 วัตถุประสงค์	28
3.2 เป้าหมาย	28
3.3 พื้นที่ดำเนินการ	29
3.4 โครงสร้างองค์กร	29
3.5 งบประมาณ	30
3.6 บทบาทของกรมประชาสงเคราะห์	30
3.7 ชาวเขาในประเทศไทย	31
3.8 หมู่บ้านเป้าหมาย	33
3.9 กรอบแนวคิดของโครงการ	34
3.10 กรอบแผนงานหลัก	37
บทที่ 4 ผลการศึกษาโครงการโรงเรียนชาวบ้าน	
4.1 ความเป็นมา	41
4.2 ขั้นตอนการดำเนินงาน	44
4.3 โรงเรียนชาวบ้านรุ่นปฐมฤกษ์	45
4.4 โรงเรียนชาวบ้านรุ่นที่ 2	56
4.5 รายละเอียดเนื้อหาหลักสูตรโรงเรียนชาวบ้านเล่าลือ-เพชรดำ	57
4.6 แผนการดำเนินงาน ปีงบประมาณ 2544	80
4.7 ความร่วมมือระหว่างกองสงเคราะห์ชาวเขา กับมูลนิธิโฮนริค เบิลส์	85
4.8 ผลกระทบของโครงการโรงเรียนชาวบ้าน	89
บทที่ 5 สรุป	
5.1 อภิปรายผลการศึกษา	98
5.2 ข้อคิดเห็น	102
5.3 ปัญหาอุปสรรค	103
5.4 ข้อเสนอแนะ	104

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

- ภาพกิจกรรมโรงเรียนชาวน้ำ
- สำเนาบันทึกอนุมัติโครงการ
- ประวัติผู้วิจัย

สารบัญตาราง

<u>ตารางที่</u>	<u>เรื่อง</u>	<u>หน้า</u>
1	- ประชากรชาวเขาในประเทศไทย	- 32
2	- หมู่บ้านเป้าหมายของโครงการพัฒนาชาวเขาเชิงอนุรักษ์	- 33
3	- รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินบนพื้นที่ลาดชัน	- 35
4	- ตารางการอบรมโครงการโรงเรียนชาวบ้านเส้าสือ-เพชรดำ	- 55
5	- รายละเอียดการฝึกอบรม งวดที่ 1 ปี 2544	- 81
6	- โครงการโรงเรียนชาวบ้าน งวดที่ 2 ปี 2544	- 83
7	- แผนปฏิบัติงานร่วมกับมูลนิธิไฮนริค เบิลล์	- 88
8	- บทบาทของชาวบ้านและผลกระทบของโครงการ	- 90

สารบัญแผนภูมิ

<u>แผนภูมิที่</u>	<u>เรื่อง</u>	<u>หน้า</u>
1	- องค์ประกอบการผลิต	- 19
2	- ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยนำเข้าและปัจจัยที่ได้ออกมา อย่างเป็นระบบ	- 20
3	- โครงสร้างการบริหารโครงการพัฒนาชาวเขาเชิงอนุรักษ์	- 29
4	- ขอบเขตของเส้นสันปันน้ำและลุ่มน้ำ	- 35
5	- ผลการศึกษาเรื่องการสร้างความยั่งยืนในชุมชน	- 97

สารบัญภาพ

<u>ภาพที่</u>	<u>เรื่อง</u>	<u>หน้า</u>
1	- การประดิษฐ์เขาควางสองแนวระดับ	- 63
2	- การเตรียมต้นตอเพื่อเสียบกิ่งมะม่วง	- 65
3	- การเตรียมต้นตอและกิ่งพันธุ์เพื่อเปลี่ยนยอดมะม่วง	- 66
4	- การเปลี่ยนยอดหรือตอยอดมะม่วง	- 66
5	- การเสริมรากมะม่วง	- 67
6	- พื้นที่การเกษตรเชิงอนุรักษ์ของเกษตรกรตัวอย่าง	- 68
7	- ภาพตัดขวางของเมล็ดมะคาเดเมีย	- 73